

Digitalisering van rechtsbronnen – De “plakATEN” van het Overkwartier van Gelre (17e –18e eeuw)*

A.M.J.A. Berkvens (Universiteit Maastricht)

Inleiding

Archiefinstellingen in binnen- en buitenland zien zich ten gevolge van de opkomst van internet en World Wide Web in toenemende mate geconfronteerd met de noodzaak hun collecties door middel van nieuwe technieken te presenteren. De veranderende vraag van onderzoekers en gebruikers maakt het noodzakelijk archiefoverzichten, maar ook integrale collecties in digitale vorm aan te bieden. Daarbij spelen zowel problemen op het gebied van ontsluiting en toegankelijkheid van data, als van de presentatie van gedigitaliseerde documenten een rol.¹

In het door NWO, de Provincie Limburg, het Rijksarchief Limburg, en de Gemeente Venlo gesubsidieerde project “Digitalisering PlakATEN en Ordonnanties Overkwartier van Gelre”, dat wordt uitgevoerd door medewerkers van de Universiteit Maastricht, van het Rijksarchief Limburg en van de gemeentelijke archiefdienst Venlo, komen beide facetten aan de orde.

Het project beoogt door middel van een online raadpleegbaar repertorium gescande facsimile’s van zeventiende en achttiende-eeuwse gedrukte dan wel geschreven “plakATEN” en “ordonnanties”, d.w.z. wetten en verordeningen, via internet aan het publiek beschikbaar te stellen.

Plakkaatzoeker - Microsoft Internet Explorer

Bestand Bewerken Beeld Favorieten Extra Help

Vorige Zoeken Favorieten Media

Adres <http://www.rechten.unimaas.nl/pz/servlet/SearchServlet> Koppelingen >>

Digitale Plakkaatzoeker

Dit was de zoekvraag:

collectie	"Pruisisch Overkwartier"
kopregest	bezi*

Hier zijn de zoekresultaten:
3 gevonden passend(e) document(en).

Relevantie: 0.67 Datum: 1763-06-16 [Omschrijving Plakkaat](#)
Kopregest: Circulaire ter zake van de met schulden bezwaarde gronden in adellijk bezit

Relevantie: 0.30 Datum: 1718-04-12 [Omschrijving Plakkaat](#)
Kopregest: Edict ter zake van het procederen in bezitsacties

Relevantie: 0.27 Datum: 1786-09-11 [Omschrijving Plakkaat](#)
Kopregest: Oorkonde terzake van de vernieuwing van de eed van bezitters van leengoederen

[Rangschikking op datum](#)
[Rangschikking op relevantie](#)

[Eenvoudig zoeken](#) [Uitgebreid zoeken](#) [Vrij zoeken](#) [Hulp bij zoeken](#)

Internet

* Bewerkte tekst van een presentatie gehouden op het Internationales Archivsymposion “Grenzüberschreitende archivistische Projekte in der Euregio” te Eupen op 27 en 28 mei 2003.

¹ Cfr. J.A.M.Y. Bos-Rops, Deskundigheidsbehoefte bij RHC’s, Rijksarchieven en het Nationaal Archief. Inventarisatie en oplossingsrichtingen, eindrapport september 2002/ mei 2003, blz. 19-23

Ter ontsluiting van (rechtshistorische) wetgevingscollecties beschikt men traditioneel over twee mogelijkheden: het vervaardigen van een voorlopige toegang in de vorm van een repertorium of een regestenlijst, dan wel het vervaardigen van een integrale teksteditie, veelal voorafgegaan door een regestenlijst als werkinstrument. Integrale teksteditie biedt de onderzoeker rechtstreekse toegang tot de teksten, maar hoge productiekosten en de lange productieduur maken de uitvoering van dergelijke projecten vrijwel onmogelijk. Om deze reden stagneert bijvoorbeeld de uitgave van de verordeningen van Filips II in de 2e serie van het *Recueil des Ordonnances des Pays-Bas* (Koninklijke Commissie voor de uitgave van Oude Wetten en Verordeningen van België).²

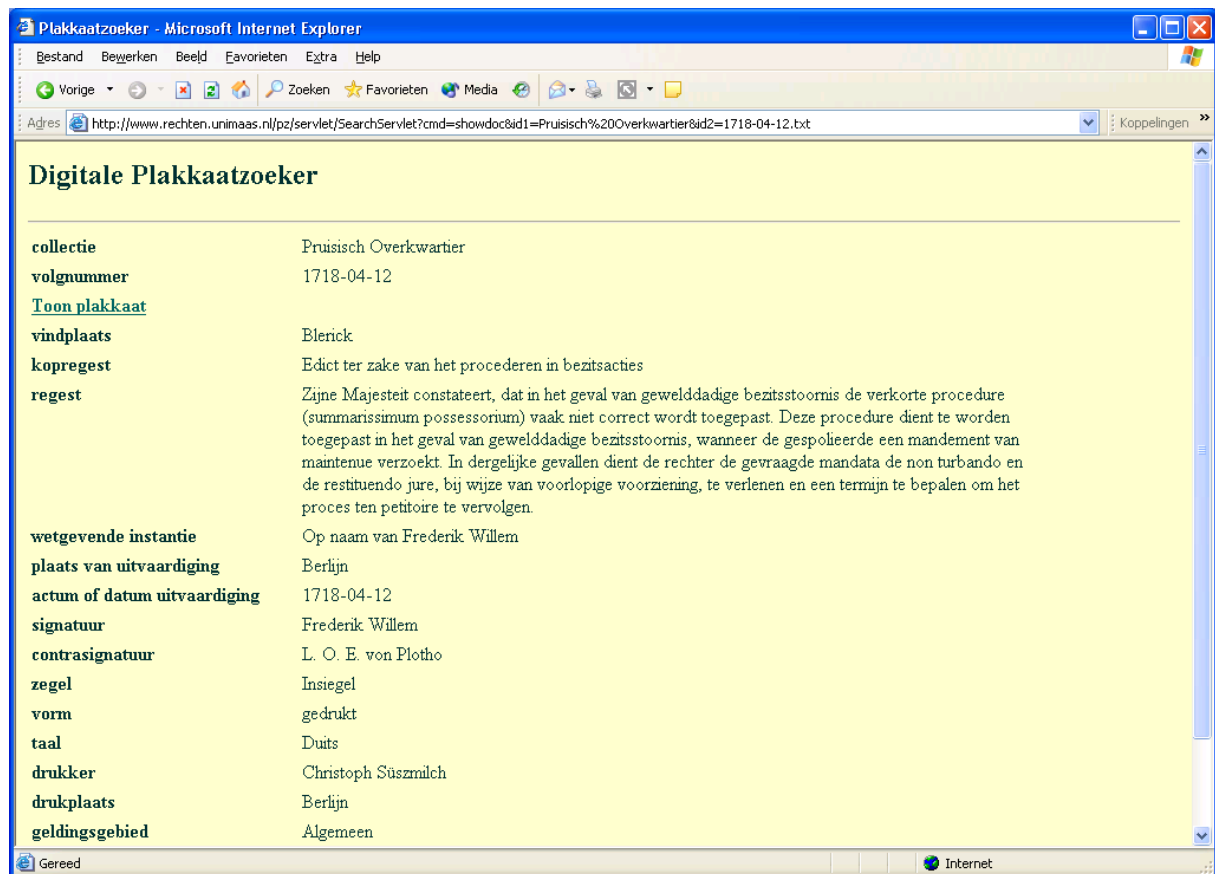
Een repertorium of een regestenlijst is over het algemeen betrekkelijk snel te vervaardigen, maar verschaft de onderzoeker slechts zeer summere inhoudelijke informatie, zodat hij genoodzaakt is alsnog zijn toevlucht te nemen tot de originele teksten, die zich veelal in verschillende archief- en bibliotheekcollecties bevinden. Als recent voorbeeld van een dergelijk repertorium kan worden gewezen op het *Repertorium der Policeyordnungen der frühen Neuzeit* van het Max-Planck-Institut für Rechtsgeschichte (Frankfurt a M., 1996).³

In het project “Digitalisering Plakkaten en Ordonnanties Overkwartier van Gelre” wordt gepoogd de voordelen van een repertorium te combineren met de voordelen van een integrale teksteditie en daarbij de nadelen van beide methoden (niet beschikbaarheid van teksten in een regestenlijst enerzijds en hoge kosten en lange tijdsduur van tekstkritische editie anderzijds) te elimineren, door – middels gebruikmaking van de mogelijkheden van moderne informatietechnologie – gescande facsimile’s van originele plakkaten en ordonnanties te koppelen aan een systematisch opgezet repertorium en deze gedigitaliseerde collectie vervolgens aan het publiek beschikbaar te stellen via een internet website. Op deze wijze ontstaat een gemakkelijk te actualiseren laagdrempelig onderzoeksinstrument, dat voor een breed publiek toegankelijk is.

---

² Voor een overzicht van de activiteiten van de Koninklijke Commissie voor de uitgave van oude wetten en verordeningen van België zij verwezen naar de website van de commissie (http://www.just.fgov.be/nl_htm/organisation/html_org_commissions/commissie.htm)

³ Repertorium der Policeyordnungen der frühen Neuzeit, herausgegeben von Karl Härter und Michael Stolleis, Bd. 1 Deutsches Reich und geistliche Kurfürstentümer (Kurmainz, Kurköln, Kurtrier, herausgegeben von Karl Härter, Frankfurt am Main 1996 (Ius Commune Sonderhefte, Studien zur Europäischen Rechtsgeschichte Bd. 84)

Waarom digitalisering van de plakaten en ordonnanties van het Overkwartier van Gelre?

Grote delen van het huidige Noord- en Midden-Limburg, alsmede aangrenzende delen van Rheinland-Westfalen (Kreis Geldern, Kreis Viersen, Kreis Erkelenz) – in het toenmalige spraakgebruik aangeduid als het Overkwartier van Gelre⁴ – maakten sinds 1580 onder de naam van hertogdom Gelre deel uit van de Zuidelijke Nederlanden onder Spaans bestuur. Tijdens de Spaanse Successie-oorlog werd het gebied tijdelijk door de Republiek der Verenigde Nederlanden en door Pruisen bezet (1702-1713/’15). Bij de Vrede van Utrecht (1713) werd een gedeelte van het territorium definitief aan Pruisen toegewezen (Pruisisch Opper-Gelder); als uitvloeisel van het Barrièretractaat van Antwerpen (1715) verwierf de Republiek Staats Opper-Gelder. Het resterende gebied werd in maart 1716 door de Republiek ontruimd en aan de inmiddels Oostenrijks geworden Zuidelijke Nederlanden teruggegeven. Deze territoria kenden elk eigen regels van bestuur, wetgeving en rechtspraak, die zich vanuit een gemeenschappelijke oorsprong onder invloed van de politieke cultuur van de nieuwe bezitters in uiteenlopende richtingen ontwikkelden.⁵

⁴ Ze voor een kaart van Spaans Gelre: J. Stinner, K.-H. Tekath (Hersg.) “Gelre-Geldern-Gelderland. Geschichte und Kultur des Herzogtums Geldern”, Geldern 2001 (Veröffentlichungen des Historischen Vereins für Geldern und Umgegend, nr. 100), blz.83.

⁵ Voor een beknopt overzicht van de overheidsinstellingen van Spaans en Oostenrijks Gelre zij verwezen naar: A.M.J.A. Berkvens, W.J.H.M. van de Pas, G.H.A. Venner, De Overheidsinstellingen van Spaans en Oostenrijks Gelre (1543-1795) in: “Flittich erforscht und gecolligeert ...” Opstellen over Limburgse rechtsgeschiedenis onder redactie van A.M.J.A. Berkvens, A.Fl. Gehlen en G.H.A. Venner, Maastricht 1995, blz. 187-225. Aan de instellingen van Staats Opper-Gelre wordt aandacht besteed in G.H.A. Venner, Inventaris van het archief van het Hof van Gelder te Venlo 1717-1795, Maastricht 1997 (Publicaties Rijksarchief in Limburg nr. 5). Voor Pruisisch Opper-Gelre zij verwezen naar Stefan Frankewitz (Hrsg.), Preußen an Peel, Maas, Niers. Das preußische Herzogtum Geldern im 18. Jahrhundert, Kleve 2003 (Geldrisches Archiv 7; Schriften des Preußen-Museums Nordrhein-Westfalen Nr. 5).

Waar in de 16e en 17e eeuw alleen de regering van de (Spaanse) Zuidelijke Nederlanden als wetgever voor het Overkwartier actief was, vaardigden in de 18e eeuw naast de regering van de Oostenrijkse Nederlanden, ook de Pruisische en Staatse regeringen talrijke plakkaten en ordonnanties uit voor hun gedeelte van het Overkwartier.

Deze wetgeving is niet alleen voor beoefenaren van de institutionele en rechtsgeschiedenis, maar ook voor geïnteresseerden in de regionale, sociaal-economische en cultuurgeschiedenis een bijzonder belangrijke kenbron, omdat vrijwel alle actuele maatschappelijke en politieke problemen van die tijd daarin hun weerslag vonden. Helaas is deze wetgeving slechts ten dele systematisch ontsloten.

Het project Digitalisering Plakkaten en Ordonnanties Overkwartier van Gelre 1580-1794 beoogt in deze lacune te voorzien. Dankzij digitalisering ontstaat een "collection factise" van documenten, die anders niet dan met veel moeite voor onderzoek bereikbaar zouden zijn. Voor de wetgeving van Spaans Gelre (periode 1580-1665) is men momenteel in beginsel aangewezen op tekstedities, zoals uitgegeven door onder auspiciën van Koninklijke Commissie van Oude Wetten en Ordonnanties van België. Deze editie houdt in onvoldoende mate rekening met de wetgeving m.b.t. thans niet meer tot België behorende delen van de voormalige Zuidelijke Nederlanden. Hoewel de reeks inmiddels tot de periode van Filips II is gevorderd, is het onwaarschijnlijk, dat de wetgeving uit de periode 1580-1665 binnen afzienbare tijd aan bod zal komen. Voor Spaans en Oostenrijks Gelre beschikt men voor de periode 1665-1794 over een toegang in de vorm van een plakkatenlijst.⁶ De wetgeving voor Staats en Pruisisch Opper-Gelder is op geen enkele wijze uitgegeven of systematisch toegankelijk gemaakt.

Wat?

In het kader van het project "Digitalisering Plakkaten en Ordonnanties Overkwartier van Gelre" worden een aantal deelcollecties van wetgeving ontsloten. Het betreft de wetgeving van Spaans-Gelre (1580-1702), alsmede de wetgeving voor het Staats-bezette Overkwartier (1702-1715), Oostenrijks Opper-Gelre (1716-1795), Pruisisch Opper-Gelre (1713-1797) en Staats Opper-Gelre (1716-1795).

Hoe?

In het project kunnen een aantal stappen worden onderscheiden, die in de projectuitvoering ten dele gelijktijdig zijn aangepakt.

- Ten eerste is er de fase van het selecteren, verfilmen en digitaliseren van archivalia.
- Vervolgens is er de fase van het beschrijven van de gedigitaliseerde archivalia door middel van metadata
- Ten derde diende er een content archive te worden ingericht voor de metadata en diende er een invoermodule en een zoekmodule te worden ontwikkeld.
- Tenslotte diende het geheel beschikbaar gesteld te worden via een website.

Ad 1.

Aan de hand van diverse archiefinventarissen is een selectie gemaakt van relevante archivalia. Deze zijn door een gespecialiseerd bedrijf (Microformat te Lisse) verfilmd, gescand en op cd-rom gearchiveerd. De afbeeldingen, die oorspronkelijk als TIFF-bestanden zijn opgeslagen, zijn vervolgens geconverteerd naar DVJU-bestanden voor uitlevering via de web-server en opgeslagen in een content-archive. Opslag als DVJU-bestand maakt een hoge mate van compressie zonder beeldkwaliteitverlies mogelijk. Doordat DVJU-bestanden aanzienlijk compacter zijn dan de oorspronkelijke TIFF-bestanden is het mogelijk grote afbeeldingen binnen acceptabele tijdsduur via internet te downloaden. Dit levert een belangrijk hogere transfer rate op in vergelijking met bijv. PDF-bestanden.⁷

---

⁶ A.M.J.A. Berkvens, Plakkatenlijst Overkwartier 1665-1794, 2 dln., Nijmegen 1990, 1992 (Werken Stichting tot uitgaaf der bronnen van het Oud-Vaderlandse Recht, nr. 20 en 22)

⁷ DVJU – spreek uit: Déja vu – is ontwikkeld door de firma Lizard Tech op basis van MrSID, een programma, dat het mogelijk maakt topografische kaarten naadloos te vergroten en te verkleinen, zonder informatieverlies.

Ad 2.

De beschrijving van de gedigitaliseerde archivalia door middel van metadata geschiedt aan de hand van het model, zoals oorspronkelijk ontwikkeld voor de beschrijving van de plakaten en ordonnaties van Spaans en Oostenrijks Gelre.⁸ Het formulier voorziet o.a. in de invoer van de volgende gegevens: volgnummer / vindplaats / kopregest / regest / wetgevende instantie / plaats van uitvaardiging / datum van uitvaardiging / signatuur / contrasignatuur / zegel / vorm / taal / drukker / geldingsgebied / toezendende instantie / plaats en datum van publicatie / eventuele bijzonderheden. De invoer van deze data geschiedt door archiefmedewerkers onder verantwoordelijkheid van een rechtshistoricus.

Ad 3.

De zoekmodule en invoermodule werd ontwikkeld door Dr. Floris Wiesman, die als onderzoeker is verbonden aan het Instituut voor Kennis- en Agent-technologie (IKAT) van de Faculteit der Algemene Wetenschappen van de Universiteit Maastricht. De zoekmodule diende aan een aantal eisen te voldoen. Het was zijn taak een helder gestructureerd zoekformulier te ontwikkelen voor eenvoudige en uitgebreide zoekvragen, waarmee tegelijkertijd op meerdere velden gezocht kon worden. De uitvoer diende gesorteerd te kunnen worden op datum en relevantie. Bovendien moesten zoekvragen snel beantwoord kunnen worden, ongeacht de grootte van de te doorzoeken database, terwijl men bij de zoekvragen gebruik moest kunnen maken van Booleaanse operatoren, wildcards, parentheses en quotes.⁹

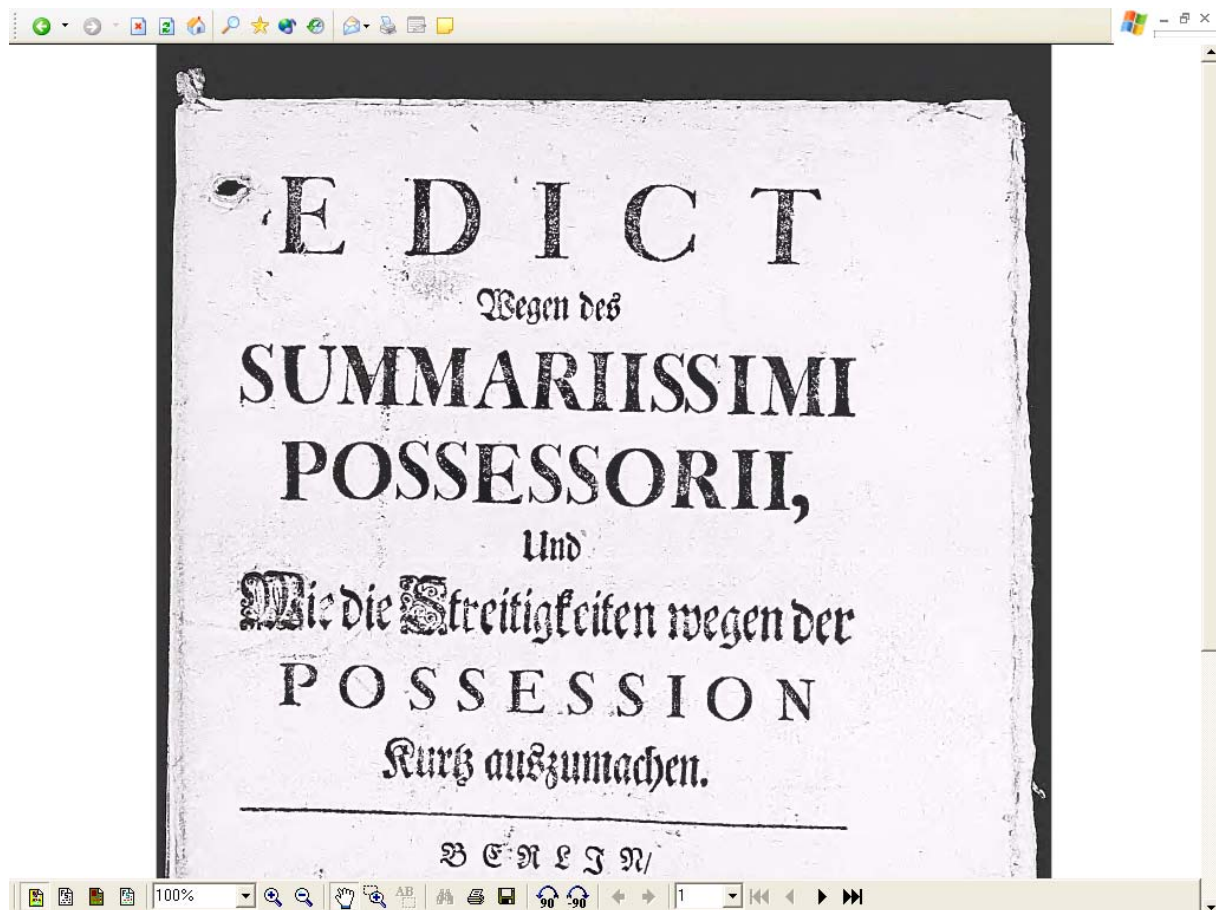
Uitgaande van dit programma van eisen ontwikkelde hij de zgn. “Digitale Plakkaatzoeker”, waarvan de kern gevormd wordt door de Lucene Search Engine. Deze zoekmachine werkt met geïndexeerde metadata-bestanden, welke worden benaderd via als java-applets uitgevoerde zoekschema's.

Deze techniek wordt o.a. door NASA toegepast bij het weergeven van satellietfoto's. De Koninklijke Bibliotheek te Den Haag gebruikt deze techniek o.a. voor digitale reproductie van historische kaarten uit de atlas Beudeker en de atlas Van der Hagen (<http://www.kb.nl/kb/galerie/indexatlas-en.html>). Over DJVU zie: <http://djvu.sourceforge.net/>; <http://www.lizardtech.com/>.

⁸ Cfr. A.M.J.A. Berkvens, Plakatenlijst Overkwartier 1665-1794 (zie hierboven noot 5).

⁹ Cfr. Puk Witte, Floris Wiesman, Digitale Plakkaatzoeker. Metadata Based Information Retrieval on Historic Texts, white-paper IKAT/UM, Maastricht, June 2002

Resultaat?

Momenteel (december 2003) is een eerste versie van de “Digitale Plakkatenlijst Overkwartier van Gelre” online. Via de “Digitale Plakkaatzoeker” zijn momenteel 758 verordeningen voor Pruisisch Opper-Gelre toegankelijk gemaakt. Momenteel wordt gewerkt aan de invoer van metadata voor Spaans en Oostenrijks Gelre.

Via de zoekmodule kan men zich thans reeds een indruk vormen van de verordeningen die tussen 1713 en 1797 in Pruisisch Opper-Gelre werden afgekondigd. Deze wetgeving bestond ten dele uit verordeningen, uitgevaardigd voor alle Pruisische landen, uitgevaardigd te Berlijn of Potsdam. Daarnaast kan men verordeningen onderscheiden, die te Berlijn of Potsdam werden uitgevaardigd voor de West-Pruisische territoria, of voor Pruisisch Opper-Gelre alleen. Tenslotte zijn er verordeningen die in Pruisisch Opper-Gelre zelf werden uitgevaardigd door de Commissio Regia, of diens opvolgers, voor zover het de “Verwaltung” betrof, of door het Justizcollegium, voor zover het de “Regierung” betrof.

Dankzij de uitvoerige set van metadata kan worden vastgesteld, dat van de in Berlijn of Potsdam uitgevaardigde verordeningen vaak meerdere edities bestaan: sommige verordeningen die oorspronkelijk in Berlijn of Potsdam waren gedrukt, werden tevens lokaal gedrukt, in Duisburg, Kleef of Geldern. In andere gevallen werden de verordeningen enkel lokaal gedrukt. De provinciale verordeningen werden aanvankelijk te Duisburg of in Kleef gedrukt. Nadien vestigden zich drukkers vanuit Venlo te Geldern. Ten aanzien van de taal der wetgeving kan worden vastgesteld, dat de verordeningen deels in het Duits en deels in het Nederlands waren gesteld. In sommige gevallen werd naast de officiële Duitse tekst, bestemd voor ambtenaren, een vereenvoudigde versie in de volkstaal vervaardigd, ter informatie van het algemene publiek.

Inhoudelijk bestrijken de talrijke verordeningen die gedurende de achttiende eeuw in Pruisisch Opper-Gelre werden afgekondigd een zeer breed scala van onderwerpen, waaronder de zorg voor de openbare

orde, economie en handel, rechterlijke organisatie en rechtspraak – zowel de civiele als de criminele – bijzonder goed vertegenwoordigd waren. De verordeningen vormen daardoor een belangrijke historische bron, niet alleen voor de beoefenaren van de sociaal-economische geschiedenis, de institutionele en rechtsgeschiedenis, maar voor eenieder die in lokale en regionale geschiedenis geïnteresseerd is bijzonder veel informatie verschaft.

De “Digitale Plakkatenlijst Overkwartier van Gelre” is raadpleegbaar via de navolgende URL: <http://www.rechten.unimaas.nl/lrg/Digitale%20plakkatenlijst.htm> . Vanaf deze pagina is het ook mogelijk de speciale DJVU-plugin te downloaden die nodig is, om de als djvu-bestanden opgeslagen facsimile’s van de plakkaten en ordonnanties te kunnen weergeven.

Maastricht, 3 december 2003